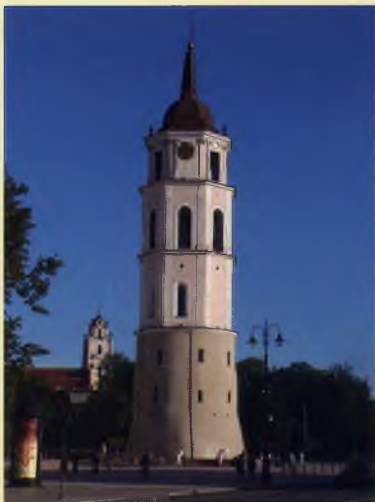

Wrocław na litewskie millenium

Materiały z uroczystej konferencji
z okazji 1000-lecia udokumentowania
nazwy Litwa

pod redakcją

Aleksandra Srebrakowskiego i Grzegorza Straucholda

Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego

**Wrocław na litewskie millenium
Materiały z uroczystej konferencji
z okazji 1000-lecia
udokumentowania nazwy Litwa**

Pod redakcją
Aleksandra Srebrakowskiego i Grzegorza Straucholda

Wrocław 2010

© Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego
Mapa Litwy © Dariusz Przybytek

Recenzent dr hab. prof. Uniwersytetu Opolskiego Mikołaj Iwanow

Projekt okładki Joanna Głowińska
Skład i łamanie Ewa Zawadka

Publikacja została sfinansowana ze środków
Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego

Wrocław 2010
ISBN 978-83-88178-84-9

Wydawnictwo GAJT
ul. Kuźnicza 11-13, Wrocław

Spis treści

<i>Rościsław Żerelik</i> – Wstęp	7
<i>Stanisław Rosik</i> – Litua na horyzoncie Cesarstwa Rzymian z przełomu tysiącleci. Wokół najdawniejszej wzmianki o Litwie (1009)	11
<i>Bogdan Rok</i> – <i>Encyklopedia Wielkiego Księstwa Litewskiego w dwóch tomach</i> – uwagi polskiego czytelnika	17
<i>Jakub Węglorz</i> – Porady medyczne kaznodziei litewskiego Józefa Legowicza	25
<i>Edward Czapiewski</i> – U źródeł prolitewskości Józefa Ignacego Kraszewskiego	35
<i>Grzegorz Strauchold, Dariusz Przybytek</i> – Obraz stosunków polsko-litewskich w polskiej i litewskiej kartografii historycznej i geopolitycznej XX–XXI wieku	47
<i>Piotr Cichoracki</i> – „Druha Targowica”. Środowisko ziemiańsko-konserwatywne na terytorium byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec traktatu ryskiego	67
<i>Aleksander Srebrakowski</i> – Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939	81
<i>Danuta Malicka</i> – Seweryn Wystouch jako badacz dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego	109
<i>Sandra Grigaravičiūtė</i> – Konsulat Generalny Litwy w Wilnie w 1939 roku	121
<i>Grzegorz Hryciuk</i> – Deportacje z terenów Litewskiej SRR w latach 1944–1952	131

Aleksander Srebrakowski
(Uniwersytet Wrocławski)

Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939¹

Wilno, które pierwszy raz pojawiło się na kartach historii w roku 1323, było miastem zawdzięczającym swoją pozycję temu, że stanowiło centrum władzy politycznej, potężnego niegdyś państwa w Europie Wschodniej. W późniejszym okresie funkcjonowało ono już bardziej jako główny ośrodek życia kulturalnego ziem północno-wschodnich Rzeczypospolitej. Inne sfery, jak przemysł czy handel, odgrywały tu znacznie mniejszą rolę. Do dzisiaj, kiedy wspominamy to miasto, najczęściej wymienia się je w kontekście kultury. Świetnie jest to widoczne na przykład w publikacji Tomasza Venclovy z 2006 r., w której przedstawia on wybitne osobistości związane z Wilnem². Poza władcami i magnatami z dawnych lat, większość osób wymienionych w tej publikacji, to ludzie związani z kulturą i nauką. Tak liczna ich reprezentacja w tym mieście, to w dużej mierze zasługa istnienia tu uniwersytetu. Oczywiście było także szereg innych czynników, które przyciągały taką kategorię ludzi do Wilna, jednak fakt funkcjonowania uniwersytetu dodatkowo to wszystko wzmacniał i lokował na odpowiednio wysokim poziomie.

Historia wileńskiej uczelni rozpoczyna się w wieku XVI, kiedy to w roku 1570 zostaje tu utworzone kolegium jezuickie. Osiem lat później, król Stefan Batory, doceniając działania jezuitów, wystawił przywilej na Akademię i Uniwersytet Wileński Towarzystwa Jezusowego. Następnie 29.10.1579 r., papież Grzegorz XIII wydał bullę potwierdzającą przywilej polskiego króla. Ten dzień jest też traktowany jako oficjalna data powołania Uniwersytetu Wileńskiego. Przez następne 252 lata uczelnia funkcjonowała w mieście, doznając licznych wzniożeń i upadków, które po części były także odzwierciedleniem ówczesnych losów Rzeczypospolitej. Najważniejsze w tym czasie było jednak to, że, mimo upadku Rzeczypospolitej, wileński uniwersytet trwał nadal. Stanisław Staszic określił ten stan następującymi słowy: „Gdyby światło nie zapaliło się w Wilnie,

¹ Tekst niniejszego wystąpienia powstał w oparciu o materiały zebrane w ramach projektu badawczego KBN (GRANT 1 H01G 045 28) pt. *Portret zbiorowy: społeczności akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*.

² T. Venclova, *Vilniaus vardai*, Vilnius 2006.

Gmach główny Uniwersytetu Stefana Batorego. Stan z roku 2009

zgasłoby w Polsce całej”³. Niestety Powstanie Listopadowe, a konkretnie jego niepomyślne dla Polaków zakończenie, stało się przyczyną likwidacji uniwersytetu, 1.05.1831r. car Mikołaj I wydał ukaz zamykający uczelnię. Co prawda zachowane zostały dwa wydziały, lekarski oraz prawno-teologiczny, które zostały przekształcone w Akademię Medyko-Chirurgiczną oraz w Akademię Duchowną, ale i one zostały zlikwidowane w 1842 r. Akademię Medyko-Chirurgiczną zlikwidowano całkowicie, natomiast Akademię Duchowną przeniesiono do Petersburga, gdzie rozpoczęła ona nowy żywot i funkcjonowała do 1917 r., kiedy to została zlikwidowana w wyniku rewolucji. Cały majątek uczelni, poza jej budynkami, został rozparcelowany po terenie imperium, ludzie także się rozproszyli, w Wilnie pozostała zaś pustka. Przez następne 87 lat wilnianie bezskutecznie podejmowali różne inicjatywy mające wskrziesić w tym mieście wyższą uczelnię. Taki stan rzeczy trwał aż do 1919 r., kiedy to w październiku wreszcie udało się władzom polskim dokonać reaktywacji uczelni jako Uniwersytetu Stefana Batorego (USB).

Weześniej bliscy uruchomienia uniwersytetu w Wilnie byli także Litwini. Jeszcze w trakcie trwania I wojny światowej powołana została pod niemiecką kuratelą Rada Litewska nazywana potocznie Tarybą⁴, która 16.02.1918 r.

³ J. Remer, *Wilno*, Poznań b.d. [1934], s. 163.

⁴ Litewskie słowo *taryba* odpowiada polskiemu słowu *rada*.

proklamowała niepodległość Litwy, ze stolicą w Wilnie⁵. Tego samego roku, w dniu 11 listopada powołano także pierwszy rząd Republiki Litewskiej. Oczywiście ze względu na fakt trwającej okupacji niemieckiej, władza litewskiego rządu była całkowicie zależna od okupantów, jednak mimo tego, że litewska armia była jeszcze w trakcie organizacji, mimo że tworzone dopiero struktury administracji państwowej, to już na tym etapie, 29.11.1918 r., w litewskim ministerstwie oświaty był omawiany projekt statutu Uniwersytetu Wileńskiego⁶. Całość projektu dopracowana została przez komisję w składzie: Jurgis Alekna, Mykolas Biržiška, Vaclovas Lastauskis (Wacław Łastowski), Vladas Mironas, Aleksandras Stulginskis. Według propozycji komisji na uczelni miały obowiązywać trzy języki wykładowe, litewski, polski i rosyjski. Wacław Łastowski, który w Tarybie reprezentował Białorusinów, proponował także uwzględnić możliwość wykładów w języku białoruskim⁷. Na litewskim uniwersytecie w Wilnie miały działać cztery fakultety: teologii, nauk społecznych, medycyny, nauk przyrodniczych oraz matematyki. W dalszej perspektywie przewidywano systematyczny rozwój uczelni, na przykład myślano o kształceniu studentów na kierunku weterynaria czy agronomii⁸. W planach tych przewidywano także uruchomienie kształcenia w zakresie literatury i języka polskiego, a także literatury i języka białoruskiego. Myślano o otwarciu katedry filologii słowiańskiej⁹. Taryba 5.12.1918 r. zatwierdziła statut i ogłosiła powstanie uniwersytetu w Wilnie, który miał rozpocząć swoją działalność od 1.01.1919 r.¹⁰ Litewskie plany w stosunku do uniwersytetu w Wilnie były szerokie, jednak życie szybko je zweryfikowało i ograniczyło. Litewskie siły, którymi w danym momencie dysponowano, pozwalały zadeklarować, że od 1.01.1919 r., kiedy planowano otworzyć uczelnię, uruchomione zostaną jedynie

⁵ W litewskiej proklamacji niepodległości stwierdzono między innymi: „[...] Rada Litwy jako jedyna reprezentantka narodu litewskiego, opierając się na uznanym prawie narodów do samookreślenia oraz uchwale konferencji wileńskiej z 18–23.09.1917 r., proklamuje przywrócenie niepodległości, odrodzenie państwa litewskiego na zasadach demokratycznych ze stolicą w Wilnie i uwolnienie tego państwa od wszelkich więzi państwowych, jakie łączyły je z innymi narodami[...]”. Tłumaczenie tekstu podano za: A. Gumuliauskas, *Historia Litwy od roku 1915 do 1953*, Kaunas 1994, s. 26–27.

⁶ S. Jegelevičius, *Vilniaus universiteto atkūrimas ir du jo raidos keliai (1918–1940)*, [w:] *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, Vilnius 1994, s. 188. W skróconej wersji, ale z drobnymi dopelnieniami, pozbawiony przypisów, tekst niniejszy został opublikowany w języku polskim: *idem*, *Pierwsze próby wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego i powstanie Uniwersytetu Stefana Batorego*, „Lithuania” 1994, nr 4 (13), s. 45–49. To samo także w: *idem*, *Pierwsze próby wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego i powstanie Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, red. nauk. L. Piechnik, K. Puchowski, Kraków 1996, s. 242–246.

⁷ S. Jegelevičius, *Pierwsze próby wskrzeszenia...*, *op. cit.*, s. 46.

⁸ *Idem*, *Vilniaus universiteto atkūrimas...*, s. 189.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Z. Opacki, *Reaktywowanie czy powstanie? Dyskusje wokół utworzenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1918–1919*, „Kwartalnik Historyczny” 1998, nr 3, s. 52.

Dziedziniec Piotra Skargi i wejście do auli uniwersytetu

dwa fakultety, teologiczny i nauk społecznych. Ostatecznie jednak i do tego nie doszło, gdyż 1.01.1919 r. rozpoczęły się walki o Wilno z nacierającymi bolszewikami, którzy ostatecznie zajęli miasto 5 stycznia.

W noc sylwestrową 1918 r. litewski rząd wycofał się z Wilna razem z wojskami niemieckimi. Na placu boju pozostała tylko polska samoobrona¹¹, która w dniach 1–5.01.1919 r. podjęła próbę obrony miasta. Niestety Polacy dysponujący słabo uzbrojonymi oddziałami ochotników-partyzantów musieli ulec bolszewikom, którzy przejęli władzę w Wilnie i na Wileńszczyźnie na okres prawie czterech miesięcy, aż do Wielkanocy 1919 r.

W trakcie okupacji Wileńszczyzny bolszewicy wystąpili z kolei z własnym projektem powołania wyższej uczelni na zajętej obszarze, który przemianowali w międzyczasie na Republikę Litewsko-Białoruską, tak zwany Litbiel. Rada Komisarzy Ludowych Litwy i Białorusi wydała 13.03.1919 r. postanowienie, w którym czytamy:

„Rada Komisarzy Ludowych Litwy i Białorusi, mając na celu stworzenie w kraju ogniska twórczej wiedzy, koło którego mogłyby się skupić siły naukowe, zdolne uczynić zadość potrzebom szerokich mas ludu pracującego w dziedzinie przebudowy życia społecznego w myśl twórczych ideałów komunizmu,

POSTANAWIA:

1. W siedzibie zamkniętego przez reakcję carską Uniwersytetu Wileńskiego powołać do życia Powszechny Uniwersytet Pracy.
2. Nauka w Uniwersytecie jest bezpłatną i powszechnie dostępną, system wykładów — przedmiotowy i semestralny, w językach krajowych.
3. Uniwersytet posiada trzy zasadnicze działy: Ogólnokształcący, naukowy i specjalny. Dział pierwszy winien dać szerokim warstwom społeczeństwa pracującego jednolity światopogląd pracy. Dział drugi zawiera badania naukowe. Dział trzeci przygotowuje potrzebnych krajowi specjalistów we wszystkich dziedzinach życia i gospodarki społecznej.
4. Ludowemu Komisarjatu Oświaty poleca się utworzenie przede wszystkim dwóch Wydziałów: Społecznego (polityka i ustrój Rad, pedagogika i t.d.), oraz przyrodniczo-technicznego (rolnictwo, leśnictwo, medycyna i t.d.).
5. Ustalenie konstytucji uniwersyteckiej powierza się Ludowemu Komisarjatu Oświaty.
6. Organizację i tymczasowe kierownictwo Uniwersytetem powierza się Komisji, składającej się z towarzyszy: Bobińskiego, Birzyski i Heltmana.

¹¹ Szerzej na temat polskiej samoobrony w Wilnie patrz: W. Wejtko, *Samoobrona Litwy i Białorusi. Szkic historyczny*, Wilno 1930.

Wszystkie budynki, które niegdyś należały do Uniwersytetu Wileńskiego przechodzą pod zarząd Ludowego Komisariatu Oświaty. Na wydatki początkowe przeznaczają się milion rubli.[...]"¹².

Ta inicjatywa także nie doczekała się realizacji ze względu na zajęcie Wilna przez Polaków 19.04.1919 r. Kilka dni później, 22 kwietnia, Józef Piłsudski wydał odezwę *Do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, w której zapowiadał, że strona polska stworzy warunki do tego, aby miejscowa ludność sama zdecydowała o tym, jak ma wyglądać przyszłość tych ziem „[...] tak jak sami tego sobie życzyć będziecie, bez jakiegokolwiek gwałtu lub ucisku ze strony Polski[...]”¹³. Wynikało to z tego, że przynależność państwowa Wilna i Wileńszczyzny nie była jeszcze wtedy uregulowana. Przez następne miesiące polska polityka zagraniczna polegała na tym, aby przekonać mocarstwa decydujące o powojennym kształcie świata, że celem Polski jest realizacja na terenach wschodnich idei federacyjnej, która jest jedynym sposobem na bezkonfliktowe rozwiązanie problemów narodowościowych i terytorialnych na kresach.

Wyżej wspomniano, że w październiku 1919 r. nastąpiła reaktywacja uniwersytetu w Wilnie. Jest to powtórzenie słów ówczesnych polityków, w tym Józefa Piłsudskiego, oraz naukowców, którzy byli zaangażowani w proces budowania uczelni w Wilnie. Uniwersytet Stefana Batorego był praktycznie placówką nową, stworzoną od podstaw. Polityka Rosjan była taka, że po likwidacji pozostałości dawnego uniwersytetu właściwie cały majątek ruchomy tej uczelni został rozparcelowany między różne placówki w Rosji¹⁴. Na miejscu pozostała znikoma część tego, co gromadzono na uniwersytecie przez prawie trzy wieki jego istnienia. Jeszcze bardziej dotkliwe dla miasta było opuszczenie go przez większość kadry naukowej. Siłą rzeczy, kiedy w 1918 r. szykowano się do powołania na nowo uniwersytetu, musiano go tworzyć od podstaw. Powstaje więc pytanie, czy fakt odwołania się do dawnych tradycji oraz ulokowanie się w części budynków pozostałych po Uniwersytecie Wileńskim był wystarczającym uzasadnieniem do wspomniania o odrodzeniu, a nie budowie czegoś nowego w miejsce instytucji zlikwidowanej 88 lat wcześniej? Otóż wydaje się, że tak, bo oprócz wspomnianych wcześniej czynników istniała jeszcze właściwie ciągłość fizyczna między dawną a nową uczelnią. Stało się tak dzięki temu, że na USB obok innych utworzono także wydział teologiczny, a jego pierwszymi

¹² Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas (dalej LCVA) Zespół akt U.S.B. w Wilnie. *Dokumenty otrzymane. Protokoły*, sygn. F. 175, Ap. 11A, B. 14, l. 13 a, strona odwrotna.

¹³ *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, red. H. Janowska, T. Jędruszcak, Warszawa 1984, s. 491.

¹⁴ J. Kozłowska-Studnicka, *Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędowej*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego. T. I. Z dziejów dawnego uniwersytetu*, Wilno 1929, s. 405–419.

wykładowcami byli między innymi profesorowie zlikwidowanej Akademii Duchownej w Petersburgu, która powstała na bazie ocalonej części dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Doszło więc w tym wypadku do symbolicznej sztafety kadry nauczającej. Uczniowie, uczniów dawnych profesorów z Wilna, którzy pracowali w Petersburgu, przybyli do Wilna, aby reaktywować wydział teologiczny uczelni. Wydaje się więc, że biorąc pod uwagę wszystkie wymienione czynniki, twierdzenie o odrodzeniu się uczelni jest dopuszczalne.

Inną kwestią był charakter Uniwersytetu Stefana Batorego. 13.12.1918 r., działająca w Warszawie, polska Komisja Litewska zorganizowała konferencję, na której omawiano problem powołania polskiej uczelni w Wilnie. Obszerny referat przedstawiający kwestie wskrzeszenia uniwersytetu zaprezentował tam Stanisław Władyczko, późniejszy profesor na USB¹⁵. Jak podkreśla to Zbigniew Opacki, uchwała przyjęta przez konferencję po referacie Władyczki jednoznacznie określała charakter projektowanej uczelni jako polskiej placówki naukowej, kontynuującej tradycje także polskiego poprzednika w postaci zlikwidowanego przez Rosjan Uniwersytetu Wileńskiego¹⁶. Z kolei pierwszy rektor USB, prof. Michał Siedlecki, w sprawozdaniu z działalności uczelni w roku akademickim 1919/1920, wyraźnie akcentował jej polski charakter: „[...] Pragnienie uniwersytetu było szczerym życzeniem całej ludności tej ziemi i trzeba tylko było dobrej woli, skutecznej i zasobnej pomocy, a zwłaszcza serca czującego, by to pragnienie w czyn wprowadzić.

To serce i tę dobrą wolę miała i okazała w całej pełni nasza Najjaśniejsza Rzeczpospolita Polska. Jej to staraniom, jej środkom zawdzięcza się powstanie naszego Uniwersytetu. Ministerstwo Oświecenia Publicznego w Warszawie, a zwłaszcza szef sekcji Prof. A. Wrzosek, gorąco zajął się tą sprawą, jako ważną dla ducha polskiego. Polska więc tę placówkę przed wiekami stworzyła, Polska ją przed rokiem ze snu niewolnego wskrzesiła. Polska dała i daje środki do jej istnienia i rozwoju. Toteż, kiedy nowy okres pracy mamy zaczynać, myśl nasza najpierw ku Polsce dąży i zatrzymuje się z wdzięcznością na widomym symbolu tej Najjaśniejszej Rzeczypospolitej, na Naczelniku Państwa, Józefie Piłsudskim. On, syn tej ziemi, gorącym sercem odczuł i zrozumiał potrzebę ogniska wiedzy i wydatnie pomógł do jego powstania”¹⁷.

Polski charakter Uniwersytetu Stefana Batorego przejawiał się nie tylko w postrzeganiu tej placówki przez polskie społeczeństwo Wilna czy samych

¹⁵ Z. Opacki., *op. cit.*, s. 52.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ LCVA: Zespół akt USB w Wilnie. *Sprawozdanie J.M. Rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok szkolny 1919–1920, złożone w dniu 15 stycznia w Auli Kolumnowej*, sygn. F. 175, Ap. II A. B. 47, l. 86 i 88.

Godło USB umieszczone na gmachu uniwersytetu

pracowników USB. O integralnym powiązaniu uczelni z Polską świadczyła także jego działalność. Szczególnie ta w pierwszych latach jego istnienia. Najbardziej wymownym przykładem na to było zaangażowanie się naukowców w prace Sejmu Wileńskiego, który zdecydował na początku 1922 r. o włączeniu Wilna i Wileńszczyzny do Polski. Z polecenia Prezesa Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej utworzona z grupy profesorów uniwersytetu¹⁸ Komisja Naukowa do Spraw Sejmu Wileńskiego przy-

¹⁸ Członkami komisji byli: Franciszek Bossowski, Kazimierz Chodynicki, Stefan Ehrenkreutz, Feliks Koneczny, Stanisław Kościalkowski, Witold Nowodworski, Władysław Zawadzki, Marian

gotowywała na potrzeby sejmu fachowe opracowania z zakresu prawa, historii ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego, ekonomii Wileńszczyzny i Litwy oraz kwestii narodowościowych¹⁹.

Trzeba też wyraźnie zaznaczyć, że USB miał nie tylko polski charakter, ale też był *stricte* polską instytucją (budżet USB ustalany i przyznawany przez władze w Warszawie, profesorowie mianowani przez polskie władze), na terenach, których ostateczna przynależność państwowa miała być dopiero rozstrzygnięta. Mimo więc stanu tymczasowości, kiedy granice państwa polskiego na wschodzie dopiero ustalano, na terenie Wileńszczyzny panował okres przejściowy między kolejnymi okupacjami (Niemcy, bolszewicy) a ostatecznym wcieleniem go do Polski, powołanie instytucji finansowej i zależnej od polskiego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego stanowiło jeden z tak zwanych „faktów dokonanych”, jakie preferował w owym czasie Józef Piłsudski.

Litwini wileńscy komentując pojawienie się USB początkowo odnosili się do tej inicjatywy z ostrożną życzliwością. Jednak już na samym początku spotykamy także wyraźne uszczypliwości. Na przykład publicysta Andrzej Rondomański²⁰, jeszcze w trakcie uroczystości uświetniających otwarcie USB pisał: „[...] Niestusznie nowa uczelnia nawiązuje nić z tradycją wiekopomnego Uniwersytetu Wileńskiego. Dawny Uniwersytet był wspólną własnością całej Litwy, był jej mózgiem. Dziś w Wilnie powstaje wyższy zakład naukowy państwowy polski, z wyraźnie podkreśloną w nim polsnością i państwowością, zakład ten jeżeli ma coś wspólnego z Wilnem, to w każdym bądź razie nie z Litwą i jest w taki sposób w Litwie ciałem obcym. Chce nim być przynajmniej. Ale Warszawa strzela, a Wilno kulę tę poniesie, poniesie ją ze sobą tam, dokąd samo pójdzie: i stać się łaćno może, że po pewnej filtracji, po odpadnięciu nazbyt nie licujących ze zmienioną sytuacją elementów, Uniwersytet króla Stefana Batorego wraz z Wilnem znajdzie się w innym łożysku i razem popłynie nim we wręcz odwrotnym niż zamierzony kierunku. Niech tylko złoży dziś Wilno obietnicę, że dzielić z nim będzie jego dołę i niedołę, że zwiąże z nim swoje losy na zawsze i nie będzie lada poryw innego niż dotąd wiatru zrywał się do odlotu na łono swej ojczyzny, tak jak to niegdyś czyniły smutnej pamięci zakłady rosyjskie. [...]”²¹.

Zdziechowski i Bronisław Żongolłowicz. Podano za: LCVA, T K R Litwy Środkowej, sygn. F. 34, Ap. I, B. 35, l. 10–11.

¹⁹ A. Srebrakowski, *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i jej realizacja*, Wrocław 1993, s. 86–87.

²⁰ Imię i nazwisko autora podaję w zapisie, jakim sygnował swoje publikacje w języku polskim, które zamieszczał na łamach polskojęzycznych czasopism wydawanych przez wileńskich Litwinów. W publikacjach litewskojęzycznych zapis jego imienia i nazwiska jest następujący: Andrius Rondomanskis.

²¹ A.R.[Andrzej Rondomański], *A jednak jaśniej*, „Głos Litwy” 12.10.1919.

Mimo wybitnie polskiego charakteru uczelni, a nawet tego, że pierwszy skład senatu uczelni stanowili w większości ludzie, którzy byli związani ze środowiskami narodowymi lub z nimi sympatyzowali²², od pierwszego roku akademickiego w programie nauczania znalazły się zajęcia poświęcone historii regionalnej, czyli Wielkiego Księstwa Litewskiego. W semestrze zimowym roku akademickiego 1919/1920 na Wydziale Humanistycznym Ludwik Janowski wykładał *Historię Uniwersytetu Wileńskiego*, Feliks Koneczny prowadził zajęcia obejmujące *Przegląd dziejów Litwy i Białorusi*, natomiast na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych, Alfons Parczewski wykładał *Historię ustroju państwowego Polski i Litwy*²³. W następnych latach było podobnie. Zajęcia z historii Litwy oraz zajęcia poświęcone sprawom ustrojowym Wielkiego Księstwa Litewskiego prowadzono sukcesywnie na Wydziale Humanistycznym na kierunku historia oraz na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych. W węższym zakresie na Wydziale Humanistycznym prowadzono także lektorat oraz omawiano gramatykę języka litewskiego. Widać więc wyraźnie, że uczelnia mimo spełniania roli „opoki polskości” w swoim programie nauczania nawiązywała do tradycji wielokulturowego Wielkiego Księstwa Litewskiego. W późniejszych latach, w 1933 r., zaowocowało to powołaniem Studium Specjalnego Historii Prawa Litewskiego. Zgodnie ze statutem miało się ono zajmować prowadzeniem badań nad historią ustroju i prawa sądowego Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie przed rozbiorami. Oprócz prac badawczych miało kompletować bibliotekę specjalistyczną, której znaczącą część miały stanowić materiały (odpisy) pozyskane z archiwów państwowych i prywatnych, tworząc w ten sposób warsztat badawczy dla naukowców. Juliusz Bardach, dawny student USB zwraca uwagę na to, że jednak brakowało w efektach prac studium syntezy tematu, porzeczano zaś na badaniach podstawowych²⁴. Oczywiście przyczyną takiego stanu rzeczy był zbyt krótki czas istnienia tej jednostki badawczej, której działalność przerwał wybuch wojny. Najważniejsze jednak jest to, że dorobek studium był znaczny i nie poszedł na marne. Dokonania naukowców wileńskich stały się podstawą do dalszych prac prowadzonych już w innych ośrodkach akademickich, ale także i w samym Wilnie. Organizatorem i kierownikiem Studium Specjalnego Historii Prawa Litewskiego był Stefan Ehrenkreutz, którego wspomagali inni prawnicy: Jan Adamus, Seweryn Wysłouch i Alina Wawrzyńczykowa. Oprócz nich, ze studium współpracowali historycy: Henryk Łowmiański i Stanisław Franciszek Zajączkowski.

²² D. Zamojska, „*Ta ludność żyćzy mieć uniwersytet...*” – *Walka o utworzenie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2006, nr 2, s. 10.

²³ *Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/20*, Wilno 1919, s. 6 i 8.

²⁴ J. Bardach, *Nauka historii ustroju i prawa litewskiego w Wilnie w latach 1920–1939*, „Lithuania” 1994, nr 4 (13), s. 74.

Z tej ekipy, oprócz jej kierownika prof. Ehrenkreutzta, który zmarł w 1945 r. w radzieckim więzieniu, pozostali znaleźli się w Polsce, gdzie w różnych placówkach naukowych nadal prowadzili działalność badawczą, która jednak nie we wszystkich wypadkach była kontynuacją badań wileńskich.

Określając charakter USB w Wilnie, należy jeszcze wspomnieć o specjalnej roli, jaką w historii tej uczelni odgrywał Józef Piłsudski. Po pierwsze, jak wspomniano wcześniej, uniwersytet stanowił jedno z narzędzi, którymi on się posługiwał, realizując swoją politykę wschodnią. Jednak oprócz podejścia pragmatycznego, w wypadku kiedy chodziło o Wilno i wszystko co było z nim związane, Piłsudski podchodził do tych spraw także bardzo emocjonalnie. Dlatego też, w momencie kiedy pojawiły się inicjatywy reaktywacji uniwersytetu w Wilnie, Naczelnik Państwa popierał je swoim autorytetem od samego początku i bardzo się angażował w całą sprawę. On też oczywiście wydał 28.08.1919 r. stosowny dekret, na mocy którego powołano Senat Akademicki Uniwersytetu Stefana Batorego, co było równoznaczne z powołaniem uczelni do życia²⁵. Jego łączność z uczelnią nie kończyła się jednak tylko na powołaniu jej do pracy. W następnych latach ważną rolę na USB odgrywał „Fundusz im. Marszałka Piłsudskiego”, na który wpływały pieniądze z honorariów, jakie otrzymywał Piłsudski, z przeznaczeniem na nagrody dla adiunktów i asystentów za osiągnięcia naukowe. Corocznie na konto uniwersytetu wpływały kolejne sumy zasilające ten fundusz. I tak na przykład w roku akademickim 1926/27 było to 2 700 zł, zaś w roku akademickim 1931/32 nawet 22 193 zł²⁶. W tym też roku ogólna suma środków jakimi dysponował fundusz sięgnęła 70 390 zł 15 gr.

Doraźne znaczenie polityczne, nawiązywanie do bogatej tradycji oraz osoba wysoko postawionego protektora to są elementy, które tylko w momencie rozpoczęcia działalności dawały kredyt zaufania na pewien czas. W późniejszych latach trzeba było już konkurować z resztą wyższych uczelni w kraju na równych zasadach odnoszących się do uniwersytetów. O znaczeniu uczelni decydowała więc odpowiednio wykwalifikowana kadra naukowa, infrastruktura i dostępność pomocy naukowych, wielkość ośrodka, możliwości zagospodarowania czasu poza okresem intensywnej nauki oraz jeszcze kilka innych czynników. Patrząc na USB od tej strony, od razu zwraca uwagę fakt, że był to najmniejszy państwowy uniwersytet w Polsce.

²⁵ A. Wrzosek, *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego. T. II. Dziesięciolecie 1919–29*, Wilno 1929, s. 26.

²⁶ LCVA: Zespół akt USB w Wilnie. *Sprawozdanie J.M. Rektora Dr. Stanisława Pignonia z działalności Uniwersytetu St. Batorego w r. szk. 1926/27*, sygn. F. 175, Ap. 1A, B.174, l. 29; LCVA: Zespół akt USB w Wilnie. *Sprawozdanie za rok akademicki 1931/32 złożył Rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie Prof. Dr. Aleksander Januszkiewicz w dniu 11.10.1932 r.*, sygn. F. 175, Ap. 1A, B. 312, l. 29.

Zestawiając liczbę studentów zapisanych na USB w Wilnie i uniwersytetów w Warszawie, Lwowie, Krakowie oraz Poznaniu widać wyraźnie, że jedyną uczelnia poznańska była zbliżona wielkością do wileńskiej, notabene Uniwersytet Poznański także został utworzony w 1919 r. W czasie pierwszych czterech lat, kiedy USB był właściwie cały czas w trakcie organizacji, a sprawy dodatkowo komplikowała wojna polsko-bolszewicka, liczba studentów w Wilnie była najpierw ośmiokrotnie, a następnie czterokrotnie mniejsza niż w Warszawie. W następnych latach ta różnica nadal się zmniejszała i w roku akademickim 1936/1937 w Wilnie było już tylko dwa i pół raza mniej studentów niż w Warszawie, co oznacza, że ten ośrodek akademicki systematycznie się rozwijał.

Tab. I Liczba studentów w polskich uniwersytetach państwowych w latach 1919–1923 i 1936–1937

Rok Akademicki	Liczba studentów studiujących na uniwersytecie w:				
	Warszawie	Lwowie	Krakowie	Poznaniu	Wilnie
1919/1920	4 589	2 892	4 287	641	547
1920/1921	6 116	3 639	4 136	2 094	788
1921/1922	7 518	4 773	4 531	3 273	1 735
1922/1923	8 939	5 646	5 235	3 416	2 202
1936/1937	8 903	5 289	6 124	4 983	3 415

Źródła: *Statystyka szkolnictwa 1936/37*, [GUS RP, „Statystyka Polski”, seria C, zeszyt 82], Warszawa 1938, s. 70–71; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/37*, Wilno b.d. [tabela na wklejce]; *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, Wilno b.d. [tabela na wklejce]; A. Pilch, „*Rzeczpospolita Akademicka*” *Studenci i polityka 1918–1933*, Kraków 1997, s. 33–37, 164–165, 299–300.

Będąc przy materiale statystycznym, można dokładniej scharakteryzować społeczność studencką USB. Niepomyślnie dla Polski rozstrzygnięcia polityczne spowodowały, że Wilno znalazło się w centrum swoistego półwyspu z dwóch stron ograniczonego przez granicę litewską i radziecką, zza których trudno było się spodziewać zbyt wielkiej liczby kandydatów na studentów. W pierwszym roku istnienia uczelni, na 547 studentów, 392 pochodziło z terenów Litwy i Białorusi²⁷, 105 z terenów byłej Kongresówki, 5 z Małopolski, 8 z pozosta-

²⁷ Oczywiście chodzi tu o obszar, który znajdował się pod kontrolą polską.

tych ziem polskich i 37 z terenu Rosji²⁸. W następnych latach, kiedy sytuacja uniwersytetu stabilizuje się podstawowy trzon społeczności akademickiej tworzyli nadal mieszkańcy województw północno-wschodnich ówczesnej Polski. Prawie połowa wszystkich studentów pochodziła z Wilna lub terenu województwa wileńskiego, następnie ¼ z województw: nowogródzkiego, poleskiego i białostockiego, a pozostała część z innych, bardziej oddalonych regionów Polski i zagranicy. Szczegółowe dane o pochodzeniu studentów przedstawiono w tab. 2 i tab. 3, gdzie od roku akademickiego 1933/1934 dysponujemy dokładnym podziałem miejsca pochodzenia studentów według województw²⁹.

Tab. 2 Podział studentów USB według miejsca urodzenia, lata 1923/1924–1932/1933

Rok akademicki	Liczba studiujących	Z tej liczby z:					
		Wilno	Kresy Wschodnie	Małopolska i Śląsk Cieszyński	Wielkopolska i Górny Śląsk	Kongresówka	Zagranica
1923/1924	2 209	316	771	69	16	622	415
1924/1925	2 238	419	634	68	9	603	505
1925/1926	2 506	353	792	127	13	682	539
1926/1927	2 806	327	1 024	127	9	784	535
1927/1928	3 046	501	1 038	152	12	709	634
1928/1929	3 177	565	1 097	191	17	664	643
1929/1930	3 416	577	1 027	166	36	866	744
1930/1931	3 618	712	1 195	167	39	775	730
1931/1932	3 881	756	1 354	195	20	773	783
1932/1933	3 923	751	1 418	187	25	732	810

Źródła: *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1923/24*, Wilno b.d., s. 44; *Skład uniwersytetu w latach akademickich 1927/28 i 1928/29*, Wilno b.d., [wklejki]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszele w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno b.d., [wklejki].

²⁸ *Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/20*, Wilno 1919, s. 29.

²⁹ Do roku akademickiego 1923/24 przedstawiano różne sposoby podziału miejsc pochodzenia studentów, dlatego w tabeli podane są dane dopiero od tego czasu, tak aby można je było swobodnie porównać z latami następnymi.

Tab. 3 Podział studentów USB według miejsca urodzenia c.d. lata 1933/1934–1937/1938

Miejsce urodzenia	Liczba studentów z danego województwa w roku akademickim				
	1933/1934	1934/1935	1935/1936	1936/1937	1937/1938
Ogółem	3 872	3 562	3 365	3 415	3 110
Warszawa	119	64	44	45	50
Woj. warszawskie	78	39	33	48	47
Woj. łódzkie	141	123	93	106	83
Woj. kieleckie	140	94	88	87	76
Woj. lubelskie	103	92	79	84	66
Woj. białostockie	465	437	397	421	364
Woj. wileńskie	1 165	1 821	1 691	1 757	1 620
Woj. nowogródzkie	327	379	348	364	332
Woj. poleskie	194	187	176	171	156
Woj. wołyńskie	101	119	131	148	125
Woj. poznańskie	13	22	24	21	36
Woj. pomorskie	8	16	21	27	38
Woj. śląskie	11	12	14	11	13
Woj. krakowskie	40	21	15	26	22
Woj. lwowskie	54	34	31	32	27
Woj. stanisławowskie	28	18	12	12	4
Woj. tarnopolskie	32	14	14	11	12
Zagranica	853	70	54	44	39

Źródła: *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszele w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno b.d., [wklejki]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1934/35*, Wilno b.d. [wklejka]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/36*, Wilno b.d. [wklejka]; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/37*, Wilno b.d. [wklejka]; *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, Wilno b.d. [wklejka]; *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938–1939. Na 20-lecie wskrzeszenia wszechnicy*, Wilno 1938 [wklejka po s. 237].

Okres międzywojenny był to czas kiedy kobiety zaczęły coraz bardziej aktywnie uczestniczyć w życiu publicznym. Stąd także bardziej liczna ich reprezentacja na uniwersytetach w stosunku do lat przed I wojną światową. Generalnie przez cały okres istnienia USB liczba studiujących kobiet oscylowała tam w granicach $\frac{1}{3}$ wszystkich studentów. Jedyne odstępstwo od tego podziału wystąpiło w pierwszym roku istnienia uczelni, kiedy kobiety stanowiły prawie 46% wszystkich studentów. Taki stan rzeczy wynikał z faktu, że w tym okresie trwały cały czas walki z bolszewikami i wielu młodych mężczyzn pozostawało jeszcze na froncie. Drugi rok działalności uczelni, który rozpoczął się z opóźnieniem, tak jak i w innych polskich uczelniach, dopiero w styczniu 1921 r., był tym momentem, kiedy zdemobilizowani mężczyźni mogli myśleć na przykład o wstąpieniu na wyższą uczelnię³⁰. Dopiero więc od tego momentu można traktować sytuację na USB jako normalną. Trzeba też pamiętać, że wykazany tak wysoki odsetek kobiet na uczelni był wynikiem większego znaczenia zmian jednostkowych. Przy mniejszej liczbie studentów, różnica kilku osób daje już stosunkowo wysoki wynik procentowy. Wspomniane zmiany najlepiej ilustruje poniższa tabela.

Tab. 4 Podział studiujących na USB według płci

Rok akademicki	Ogólna liczba studiujących	Z tej liczby:			
		Mężczyźni		Kobiety	
		Liczba	%	Liczba	%
1919/1920	547	296	54,1	251	45,9
1920/1921	788	528	67,0	260	33,0
1921/1922	1 735	1 093	63,0	642	37,0
1922/1923	2 202	1 413	64,2	789	35,8
1923/1924	2 209	1 460	66,1	749	33,9
1924/1925	2 238	1 512	67,6	726	32,4
1925/1926	2 506	1 735	69,2	771	30,8
1926/1927	2 806	1 960	69,9	846	30,1
1927/1928	3 046	2 052	67,4	994	32,6
1928/1929	3 177	2 091	65,8	1 086	34,2

³⁰ LCVA: Zespół akt USB w Wilnie. *Sprawozdanie ustępującego Rektora Profesora M. Siedleckiego za rok szkolny 1920/21*, sygn. F. 175, Ap. IA. B.74. l. 203.

Rok akademicki	Ogólna liczba studiujących	Z tej liczby:			
		Mężczyźni		Kobiety	
		Liczba	%	Liczba	%
1929/1930	3 416	2 221	65,0	1 195	35,0
1930/1931	3 618	2 285	63,2	1 333	36,8
1931/1932	3 881	2 523	65,0	1 358	35,0
1932/1933	3 923	2 582	65,8	1 341	34,2
1933/1934	3 872	2 625	67,8	1 247	32,2
1934/1935	3 562	2 409	67,6	1 153	32,4
1935/1936	3 365	2 212	65,7	1 153	34,3
1936/1937	3 415	2 297	67,3	1 118	32,7
1937/1938	3 110	2 034	65,4	1 076	34,6

Źródła: Patrz Tab. 2 i 3.

Podział przedstawiony w tab. 4 to oczywiście średnia dla całego uniwersytetu. W zależności od wydziału odsetek kobiet był mniejszy lub większy. Dominującą pozycję studentki miały na Wydziale Humanistycznym. Od roku akademickiego 1927/1928 podobnie było na Wydziale Sztuk Pięknych. Z kolei sporadycznie kobiety studiowały na Wydziale Teologicznym. Na pozostałych wydziałach odsetek kobiet był zbliżony do średniej uczelnianej.

Obszar, z którego pochodziła większość studentów USB, charakteryzował się bardzo zróżnicowanym składem etnicznym. Oczywiście cała przedwojenna Polska była krajem wieloetnicznym, jednak na terenie Kresów Wschodnich, problem ten był szczególnie mocno widoczny. Zrozumiałe jest więc to, że taki stan rzeczy musiał mieć wpływ na skład społeczności akademickiej USB. Jest oczywiste, że narodowością dominującą wśród studentów USB byli Polacy. Ich odsetek oscylował w granicach sześćdziesięciu i więcej procent. Na drugim miejscu znajdowali się z kolei Żydzi, których liczba i odsetek dynamicznie rosły aż do roku akademickiego 1933/1934. W następnym roku, w efekcie polityki antyżydowskiej jaką w tamtym czasie przyjął rząd polski, liczba bezwzględna studentów tej narodowości gwałtownie spadła i w następnych latach dalej się obniżała. W przeciwieństwie do Żydów, liczba pozostałych mniejszości narodowych (Litwini, Białorusini, Rosjanie) właściwie cały czas rosła. W wypadku Tatarów i Karaimów ich liczba bezwzględna była zbyt mała, aby móc właściwie określić tę tendencję.

Okladka czasopisma akademickiego „Alma Mater Vilnensis”. Projekt F. Ruszczyc

Tab. 5 Podział studiujących na U.S.B. według narodowości
(od roku akademickiego 1927/1928 według języka ojczystego)³¹.

Rok akademicki	Narodowość studentów:													Razem		
	Polska	Żydowska	Litewska	Białoruska	Niemiecka	Rosyjska	Tatarska	Karańska	Francuska	Ruska (Ukraińska)	Łotewska	Czeska	Węgierska		—	Inna
1919/1920	472	53	6	5	2	6	•	•	•	•	•	•	•	—	3	547
1920/1921	647	103	4	19	3	7	•	•	•	•	•	•	•	—	5	788
1921/1922	1349	297	7	49	7	17	8	1	—	—	—	—	—	—	—	1735
1922/1923	1777	317	16	48	4	24	10	5	1	—	—	—	—	—	—	2202
1923/1924	1778	350	12	36	3	21	5	2	1	1	—	—	—	—	—	2209
1924/1925	1802	356	14	30	3	27	3	1	1	1	—	—	—	—	—	2238
1925/1926	1995	417	15	26	3	47	—	1	1	—	1	—	—	—	—	2506
1926/1927	2121	556	22	21	2	69	—	—	—	9	4	1	1	—	—	2806
Rok akademicki	Język ojczysty studentów:													Razem		
	Polski	Żydowski	Litewski	Białoruski	Niemiecki	Rosyjski	Tatarski	Karański	Francuski	Ukraiński (Ruski)	Łotewski	Czeski	Węgierski		Angielski	Inny
1927/1928	2143	728	32	35	3	81	—	—	—	16	4	3	1	—	—	3046
1928/1929	2106	864	42	57	4	60	2	14	—	23	2	2	1	—	—	3177
1929/1930	2232	899	50	61	9	116	2	2	—	41	1	2	1	—	—	3416
1930/1931	2286	989	70	56	7	156	—	—	1	49	—	3	1	—	—	3618

³¹ Odnosząc się do przedstawionych poniżej danych statystycznych wypada, jednak wyjaśnić, że do roku akademickiego 1926/1927 podawano w statystykach uniwersyteckich narodowość, natomiast od roku akademickiego 1927/1928 już tylko język ojczysty. Mając jednak na uwadze to, że w większości wypadków deklarowany język ojczysty pokrywał się z deklarowaną narodowością, można uznać jedne i drugie dane za jednorodne, a istniejące drobne odstępstwa między nimi pozostają w granicach błędu statystycznego.

1931/1932	2337	1118	97	85	7	172	–	–	1	54	4	4	–	2	–	3881
1932/1933	2283	1184	97	79	8	209	–	2	1	56	3	1	–	–	–	3923
1933/1934	2307	1067	101	94	13	•	•	•	•	52	•	•	•	•	238	3872
1934/1935	2297	789	110	79	11	152	•	•	•	41	•	•	•	•	83	3562
1935/1936	2176	608	105	92	71	170	•	•	•	39	•	•	•	•	4	3365
1936/1937	2295	636	105	99	12	224	•	•	•	36	•	•	•	•	8	3415
1937/1938	2258	417	85	94	13	212	•	•	•	28	•	•	•	•	3	3110

Objaśnienie symboli: (•) brak danych o narodowości; (–) nie ma osób danej narodowości.

Źródła: Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/20, Wilno 1919, s. 29; III spis wykładów i skład uniwersytetu w roku akademickim 1920/21, Wilno b.d., s. 42–43; IV spis wykładów i skład uniwersytetu w roku akademickim 1921/22, Wilno b.d., s. 60–61; VI spis wykładów na III tryestr i skład uniwersytetu w roku akademickim 1922/23, Wilno b.d., s. 58–59; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1923/24, Wilno b.d., s. 42–43; Skład uniwersytetu w latach akademickich 1924/25, 1925/26 i 1926/27, Wilno b.d., s. 46–51 [s. 46–47 rok 1924/25, s. 48–49 rok 1925/26, s. 50–51 rok 1926/27]; Skład uniwersytetu w latach akademickich 1927/28 i 1928/29, Wilno b.d., [wklejki]; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszele w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33, Wilno b.d., [wklejki]; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1934/35, Wilno b.d. [wklejka]; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/36, Wilno b.d. [wklejka]; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/37, Wilno b.d. [wklejka]; Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938, Wilno b.d. [wklejka]; Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938–1939. Na 20-lecie wskrzeszenia wszechnicy, Wilno 1938 [wklejka po s. 237].

Kadra nauczająca USB w pierwszych latach istnienia uczelni była złożona w zdecydowanej większości z osób przyjezdnych lub takich które przed laty opuściły strony rodzinne na Litwie i rozpoczęły karierę w działających wtedy ośrodkach akademickich na ziemiach polskich pod zaborami i za granicą³². Według danych z 1929 r., ponad 1/3 profesorów urodziła się na terenie Kongresówki,

³² W roku akademickim 1919/1920 wykładcami na USB byli: Jerzy Alexandrowicz, Bolesław Bałzukiewicz, Stefan Bazarewski, Michał Bogucki, Stanisław Bohusz-Sięstrzeńcewicz, Jan Bułhak, Józef Czajkowski, Ludwik Ćwikliński, Jan Konstanty Dąbrowski, Wacław Dziewulski, Władysław Dziewulski, Jerzy Fiedorowicz, Stefan Glixelli, Emil Godlewski, Anastazja Gruzińska, Władysław Horodyski, Ludwik Janowski, Wojciech Jastrzębowski, Józef Kallenbach, Juliusz Kłos, Wacław Komarnicki, Feliks Koneczny, Benedykt Kubicki, Bonawentura Lenart, Wincenty Lutostawski, Józef Łukasiewicz, Władysław Mickiewicz, Henryk Mościcki, Jan Oko, Alfons Parczewski, Józef Patkowski, Edward Porębowicz, Stanisław Ptaszycki, Ferdynand Ruszczyk, Michał Siedlecki, Kazimierz Sławiński, Wiktor Staniewicz, Włodzimierz Szykarski, Julian Talko-Hryncewicz, Władysław Tatarzewicz, ks. Bolesław Wilanowski, Jan Wilczyński, Piotr Wiśniewski, Stanisław

$\frac{1}{4}$ na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, $\frac{1}{6}$ urodziła się na terenie Galicji, natomiast reszta w Rosji i innych krajach³³. Sukcesywnie jednak uniwersytet zaczął powoli zatrudniać swoich wychowanków, a także osoby, co prawda wykształcone na innych uczelniach, ale pochodzące i nadal związane z Wilnem i Wileńszczyzną. Warto przy tej okazji wspomnieć, że pierwszym „wileńskim” doktorem, który obronił swoją pracę na USB, a później został profesorem tej uczelni, był wybitny naukowiec Henryk Łowmiański, znany ze swoich osiągnięć przedwojennych, jak i powojennych³⁴.

Kadra naukowa USB tworzyła bardzo różnorodne i barwne środowisko, w którym obecni byli przedstawiciele różnych opcji politycznych. Znalazło się tam na przykład miejsce dla księdza prof. Bronisława Żongołłowicza³⁵, który został sanacyjnym wiceministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, czy Witolda Staniewicza ministra w ośmiu kolejnych rządach pomajowych, a z drugiej strony docenta Stanisława Cywińskiego³⁶, który doświadczył na własnej skórze nadużyć ówczesnych władz państwowych. Była grupa zwolenników tak zwanej idei krajowej, czyli urzędzenia państwa w sposób podobny do dawnej Rzeczypospolitej, co miało być środkiem na zażegnanie istniejących konfliktów narodowościowych. Mowa tu o członkach Klubu Włóczęgów Seniorów w osobach Stanisława Swianiewicza, Seweryna Wyśloucha, Teodora Nagurskiego³⁷. W latach 30. bardzo aktywna była grupa młodych asystentów współpracujących z Komunistyczną Partią Zachodniej Białorusi (KPZB), w której najważniejszymi osobami byli: Henryk Dembiński, Stefan Jędrzychowski, Kazimierz Petruszewicz³⁸. Komunistyczna, czy wręcz komunistyczna, młodzież znajdowała wsparcie mię-

Władyczko, Bronisław Zapaśnik, Władysław Zawadzki, Marian Zdziechowski, Józef Ziemacki, ks. Kazimierz Zimmermann, ks. Bronisław Żongołłowicz.

³³ K. Karaffa-Korbutt, *Działalność naukowa i pedagogiczna U.S.B. z lat 1919–1929 w świetle zestawień statystycznych*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego. T. II. Dziesięciolecie 1919–29*, Wilno 1929, s. 590.

³⁴ Przed Łowmiańskim stopień doktora uzyskali na USB Stanisław Szclicgowski i Hieronim Jawłowski z Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, jednak byli oni absolwentami innych uczelniach, a w Wilnie robili dopiero doktoraty. Łowmiański był z kolei wychowankiem tej uczelni, w której studiował od roku 1919. Co więcej pochodził z Litwy, był więc w pełni miejscowym wychowankiem. Podano za: A. Parczewski, *Do naszych absolwentów*, „Alma Mater Vilnensis” 1924, z. 2, s. 11.

³⁵ Szerzej o działalności ks. Żongołłowicza, patrz: B. Żongołłowicz, *Dziennik 1930–1936*, Warszawa 2004.

³⁶ Pełny opis sprawy docenta Cywińskiego omówiony jest w: M. Urbanek, *Polska jest jak obwarzanek*, Wrocław 1988.

³⁷ Więcej na temat klubu patrz: A. Srebrakowski, *Klub Włóczęgów Seniorów w Wilnie. (próbna zarysu historii)*, [w:] *Polska – Kresy – Polacy*, red. S. Ciesielski, T. Kulak, K. Matwijowski, Wrocław 1994, s. 164–169.

³⁸ A. Jędrzychowska, *Zygazkiem i po prostu*, Warszawa 1965; E. Filipajtis, *Lewica Akademicka w Wilnie 1930 – pocz. 1935*, Białystok 1965; L. Brodowski, *Henryk Dembiński. Człowiek dialogu*, Warszawa–Kraków 1988; J. Putrament, *Pół wieku. Młodość*, Warszawa 1983.

dzy innymi u profesorów, Jana Dembowskiego i Mieczysława Gutkowskiego. Na przeciwnym biegunie była z kolei grupa profesorów związanych lub sympatyzujących ze środowiskami narodowo-katolickimi, jak na przykład Wincenty Lutostawski, Stanisław Pigoń czy wspomniany wcześniej Stanisław Cywiński. Co ciekawe, Pigoń i Cywiński byli przed I wojną światową członkami Stowarzyszenia Patriotyczno-Religijnego „Eleusis”, którego twórcą był Wincenty Lutostawski³⁹.

Działalność profesorów USB nie ograniczała się jednak tylko do pracy naukowej i polityki. Byli to ludzie, którzy angażowali się także w szereg innych spraw, niekoniernie bezpośrednio związanych z ich profesją. Na przykład człowiekiem instytucją w Wilnie był znany malarz Ferdynand Ruszczyk, profesor na Wydziale Sztuk Pięknych USB, który był autorem większości projektów plastycznych na różne uroczystości w mieście i na uczelni, okładek książek i czasopism oraz scenografii teatralnych. Z teatrem byli jednak związani także Mieczysław Limanowski z zawodu geograf czy Stefan Srebrny będący filologiem. Obaj wymienieni, podobnie jak Ruszczyk, wnieśli znaczny wkład w rozwój teatru wileńskiego⁴⁰. Inni z kolei mieli znaczny wpływ na rozwój sportu w Wilnie, a nawet w całej Polsce. Taką osobą był na przykład astronom Stanisław Szeligowski, który do 25.11.1917 r. był piłkarzem w znanej do dzisiaj drużynie „Cracovi”, później zaś związał się z wileńskim AZS-em, wspierając jego pracę. Innym zasłużonym dla sportu polskiego profesorem USB był lekarz Czesław Czarnowski, który był współinicjatorem organizacji Polskiego Związku Żeglarskiego, który wspólnie z Janem Józefem Fiszerem i kilkoma innymi osobami zakupił pierwszy polski jacht morski „Carmen”⁴¹. Kiedy już mowa o sporcie wodnym i wyczynach morskich, to warto wspomnieć o wyprawie kajakowej zorganizowanej przez Akademicki Klub Włoczęgów Wileńskich z lipca 1930 r., kiedy studenci USB

Znaczek wydany na VII Tydzień Akademika w Wilnie

³⁹ Szerzej na ten temat patrz: T. Podgórska, *Stowarzyszenie Patriotyczno-Religijne Eleusis w latach 1902–1914*, Lublin 1999.

⁴⁰ Patrz: Mieczysław Limanowski, *Człowiek, twórca, świadek czasów*, Toruń 1998; B. Śmigielski, *Reduta w Wilnie 1925–1929*, Warszawa 1989; *Wilno teatralne*, red. M. Kozłowska, Warszawa 1998.

⁴¹ C. Czarnowski, *Strzępy wspomnień*, Warszawa 1973; *idem, Podróże Jurandem do Skandynawji. Wspomnienia wypraw jachtowych w r. 1932 i 1933*, Wilno 1938; Z. Czarnowska, *Podróż jachtu „Carmen”*, „Sport Wodny” 1929, nr 10, s. 146–151; J. J. Fiszer, *Pod żaglami*, Kraków 2007.

trzema kajakami spłynęli spod Zakopanego aż do Stambułu⁴². Generalnie, nie było właściwie dziedziny życia, w której mogło zabraknąć pracowników czy studentów USB.

Jeżeli pracownicy naukowcy dodawali splendoru miejscowej elicie, przekształcając Wilno z miasta właściwie garnizonowego, stanowiącego bastion wobec wrogo nastawionych sąsiadów, w ośrodek kultury i życia intelektualnego, to studenci wyraźnie dodawali kolorytu, temu nieco skostniałemu wcześniej miastu. W momencie apogeum rozwoju uniwersytetu, które przypało na rok akademicki 1932/1933, na USB studiowało 3 923 osób⁴³, zaś całe Wilno liczyło wtedy 195 071 mieszkańców, co oznacza, że studenci stanowili w mieście jedynie 2% populacji. Mimo tego ich obecność była tam bardzo widoczna. Po latach ślady tego znajdziemy w wileńskiej prasie codziennej. Na łamach „Dziennika Wileńskiego”, „Słowa” i „Kuriera Wileńskiego”, gazetach codziennych reprezentujących trzy główne nurty polityczne w mieście (narodowców, konserwatystów i demokratów związanych z rządzącymi piłsudczykami) publikowano systematycznie kolumny akademickie, w których oprócz rejestrowania działalności organizacji studenckich, prowadzono także zacięte dyskusje o charakterze politycznym. Oprócz rubryk w prasie codziennej, przez cały okres międzywojenny, ukazywały się w Wilnie różne czasopisma wydawane przez studentów USB. Łącznie ukazało się 46 różnych tytułów, z których jedno to istnie komety, które pojawiły się tylko na moment, inne natomiast trwały nawet po kilka lat. Oczywiście o wszystkim decydowały możliwości finansowe.

Specyfiką Wilna i jego środowiska akademickiego była znaczna aktywność literacka i okołoliteracka. To w dużej mierze dzięki poparciu profesora Ruszczyca i Zdziechowskiego mogło dojść do zainicjowania i systematycznego funkcjonowania, aż do wybuchu II wojny światowej, tak zwanych *Śród Literackich*, które stanowiły bardzo ważny element życia kulturalnego Wilna⁴⁴. Były to cotygodniowe spotkania, na których prezentowano i omawiano dokonania nie tylko literatów, ale także przedstawicieli różnych dziedzin nauki i sztuki z całego kraju, a nawet i zagranicy. Właśnie na tych elitarnych spotkaniach mieli szansę zaprezentować się młodzi wileńscy poeci studiujący wtedy na USB. Dzisiaj z tego grona najbardziej jest znany oczywiście Czesław Miłosz. Jednak wtedy głośne były też nazwiska Jerzego Zagórskiego, Teodora Bujnickiego, Jerzego Putramenta, Aleksandra Rymkiewicza, Władysława Arcimowicza, Kazimierza Hałaburdy czy Władysława Gasiulisa. Większość z wymienionych tworzyła podstawowy trzon grupy literackiej *Żagary*, której rola i znaczenie dla

⁴² W. Korabiewicz, *Kajakiem do minaretów*, Warszawa 1935.

⁴³ *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszele w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno b.d., [wklejki].

⁴⁴ Szerzej o Środach Literackich patrz: J. Hernik-Spalińska, *Wileńskie Środy Literackie (1927–1939)*, Warszawa 1998.

międzywojennej literatury polskiej jest dzisiaj wyraźnie podkreślana w specjalistycznych opracowaniach z zakresu historii literatury⁴⁵.

Wilno to jednak nie tylko poeci. Na USB studiowali i przygotowywali swoje pierwsze publikacje także inni twórcy, którzy zdobyli odpowiednią pozycję w polskiej kulturze w okresie powojennym. Mowa tu na przykład o Pawle Jasienicy (Leon Lech Beynar) oraz Antonim Gołubiewie. Ci autorzy szlifowali swój warsztat, działając najpierw w kołach naukowych i innych organizacjach akademickich, a następnie pracując w czasopiśmie akademickich, jak też współpracując choćby z wileńską rozgłośnią Polskiego Radia.

Czysto akademickim produktem były, realizowane w latach 1921–1933, *Wileńskie Szopki Akademickie*⁴⁶. Tworzyli je studenci Wydziału Sztuk Pięknych wspomniani przez poetów wspomnianych wyżej oraz innych chętnych do współpracy. Corocznie przygotowywane przedstawienia były wystawiane wielokrotnie w czasie karnawału. W podobnym kręgu co *Szopki Akademickie* organizowano także *Bale Włóczęgów*, specjalność Akademickiego Klubu Włóczęgów Wileńskich, który zarabiał w ten sposób na realizację swojego programu, którego częścią były wycieczki turystyczne, ukoronowane w 1930 r. wielką wyprawą kajakową do Stambułu. Brać akademicka organizowała także imprezy plenerowe, jak na przykład *Zabicie Smoka*⁴⁷, w czasie której popularyzowano wśród mieszkańców starą legendę o Bazyliisku mieszkającym w Wilnie na tak zwanej Bakszczie⁴⁸.

Wspomniano już, że była na USB grupa studentów związana z KPZB. Jej liderem był Henryk Dembiński, wcześniej przewodzący studentom z wileńskiego oddziału Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”⁴⁹, a w latach 30. kierujący już młodzieżą komunistyczną⁵⁰. To wokół niego zebrały się osoby, które w grudniu 1937 zostały oskarżane o współpracę z Kominternem⁵¹. Po wojnie ludzie ci odgrywali znaczącą rolę w komunistycznej Polsce. Stefan Jędrzychowski, który był drugim liderem tej grupy, został najpierw członkiem PKWN, a późniejszych latach doszedł aż do

⁴⁵ Szerzej na temat tej grupy literackiej patrz: A. Zieniewicz, *Idące Wilno. Szkice o Żagarach*, Warszawa 1987; S. Beres, *Ostatnia wileńska plejada*, Warszawa 1990; M. Zaleski, *Przygoda drugiej awangardy*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2000.

⁴⁶ Teksty poszczególnych spektakli dostępne są w: *Wileńskie Szopki Akademickie (1921–1933)*, wstęp i oprac. M. Olesiewicz, Białystok 2002.

⁴⁷ J. Wierzbicka, *O motywie smoka – Bazyliiska*, „Alma Mater Vilnensis” 1932, z. 10, s. 69–72.

⁴⁸ Legenda została ogłoszona drukiem w 1925 r. przez Władysława Zahorskiego. Patrz: W. Zahorski, *Podania i legendy wileńskie*, Wilno 1925, s. 1–7.

⁴⁹ Więcej o stowarzyszeniu patrz: K. Turowski, „Odrodzenie”. *Historia Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej*, Warszawa 1987.

⁵⁰ W. Meysztowicz, *Gawędy o czasach i ludziach*, Londyn 1983, s. 234–242.

⁵¹ W tak zwanej grupie Dembińskiego, która została aresztowana w czerwcu 1937 r. znajdowali się: Stefan Jędrzychowski, Jerzy Putrament, Maria Żeromska, Władysław Borysowicz i Józef Schuss. Podano za: L. Brodowski, *op. cit.*, s. 6.

stanowiska wicepremiera. Przez długie lata po wojnie, ze względu na pozycję jaką zajmowali w kraju dawni ludzie Dembińskiego, pokutowało przekonanie, że wileńskie środowisko akademickie było mocno lewicujące. Prawda jest zaś taka, że na USB układ sił politycznych był zasadniczo podobny do tego, jaki istniał w innych ośrodkach uniwersyteckich ówczesnej Polski. To, że po wojnie utrzymała się legenda dominacji w mieście wileńskiej lewicy akademickiej było wynikiem licznych publikacji, w których przypomniano tych ludzi i gloryfikowano to środowisko. Co więcej, legenda ta była także powielana na emigracji, a później w krajowych wydawnictwach bezdebitowych. Wiązało się to z osobą Czesława Miłozza, który aktywnie funkcjonował w tym środowisku. W Wilnie działali zaś także wybitni działacze innych opcji politycznych, od centrowych, po skrajną prawicę. Z tej grupy warto na pewno przypomnieć działacza katolickiego Stanisława Stommę, który po zakończeniu studiów dalej był związany z uczelnią jako urzędnik.

Wspominając działalność polityczną, wypada także przypomnieć o tragicznych wydarzeniach z listopada 1931 r., kiedy w czasie zamieszek antysemitycznych na uniwersytecie, które później przeniosły się na teren miasta, zginął student pierwszego roku prawa Stanisław Waclawski. W następnych latach młodzież narodowa, organizując demonstracje, nazwisko Waclawskiego dawała na swoje transparenty jako bohatera Obozu Wielkiej Polski (OWP)⁵². Mimo stałego operowania w Polsce nazwiskiem Waclawskiego, na samym USB wystąpienia narodowców były głównie echem tego, co działo się na innych uczelniach w kraju, a ich przebieg był zazwyczaj znacznie spokojniejszy niż na pozostałych uniwersytetach.

Jak już wspomniano wcześniej obecność profesorów i studentów USB widoczna była wyraźnie w całym mieście. To im należy zawdzięczać zorganizowanie w mieście Targów Północnych, które miały być jednym ze sposobów walki z kryzysem gospodarczym na Wileńszczyźnie⁵³. Ogromne zasługi podczas organizacji pierwszych targów miał prof. Ferdynand Ruszczyc. To ze środowiska uniwersyteckiego wyszły także inicjatywy budowy pomników w Wilnie których wykonawcami byli profesorowie USB. Bolesław Bałzukiewicz wykonał pomnik Joachima Lelewel oraz wileńskiego filantropa Józefa Montwiłła. Zbigniew Pronaszko wykonał znakomity pomnik Adama Mickiewicza⁵⁴. Natomiast Henryk Kuna zaprojektował nowy pomnik Wieszcza,

⁵² Szczegóły śmierci Waclawskiego opisano w: A. Srebrakowski, *Sprawa Waclawskiego. Przyczynek do historii relacji polsko-żydowskich na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „Przełom Wschodni” 2004, nr.3, t. 9, s. 575–601.

⁵³ Szerzej o targach patrz: A. Srebrakowski, *Targi Północne w Wilnie 1928–1939*, [w:] *Wokół historii i polityki. Studia z dziejów XIX i XX wieku dedykowane Profesorowi Wojciechowi Wrzesińskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. S. Ciesielski, T. Kulak, K. Ruchniewicz, J. Tyszkiewicz, Toruń 2004, s. 781–787.

⁵⁴ Pomnik został zrealizowany jako makieta w skali 1 : 1 i przetrwał aż do roku 1939.

którego montaż przerwał niestety wybuch wojny, ale zachowane elementy pomnika przedwojennego zostały wykorzystane przez litewskich twórców pomnika aktualnie stojącego w mieście. To pracownik USB, Janusz Jagmin ze Studium Rolniczego, był głównym motorem Towarzystwa Lniarskiego w Wilnie, wydającego między innymi kwartalnik „Przegląd Lniarski” i działającego na rzecz podniesienia opłacalności rolnictwa na Wileńszczyźnie, poprzez wykorzystanie roślin najbardziej popularnych w regionie i przystosowanych do tamtych warunków. Funkcjonowanie na uczelni rozbudowanego Wydziału lekarskiego, miało znaczny wpływ na podniesienie poziomu zdrowotności w regionie Co więcej, akademickie środowisko lekarskie wymusiło niejako na władzach miejskich i wojewódzkich szereg inicjatyw mających za zadanie podniesienie poziomu higieny społeczeństwa w regionie. Tylko dzięki zespołowi badaczy z USB udało się w okresie międzywojennym z jednej strony zachować wszelkie dokumenty dotyczące przeszłości Wielkiego Księstwa Litewskiego, dodatkowo zaś, poprzez podjęte badania naukowe, także spopularyzowano problematykę tego regionu w pozostałych częściach Polski. Do dzisiaj przedwojenne publikacje wileńskie stanowią podstawę do dalszych badań nad historią Litwy prowadzonych w Polsce i na Litwie. Odpowiednio dobrani pracownicy i studenci USB stworzyli mocny ośrodek badań sowietologicznych, którego wartość ponownie zaczyna się dzisiaj doceniać, nie tylko w Polsce, ale i zagranicą⁵⁵. Dzisiaj w Wilnie śladem po działalności USB są odrestaurowane budynki uniwersytetu, które w 1929 roku zostały przywrócone do dawnego kształtu, sprzed wojskowych ingerencji. Zawartość wileńskich archiwów historycznych i bibliotek naukowych, to tak na prawdę efekt działalności USB. Bez tej przedwojennej działalności uczelni trudno sobie wyobrazić rozwój Wilna jako ośrodka kultury tak przed wojną, jak i dzisiaj.

Samo wyliczenie wszystkich inicjatyw z jakimi byli związani pracownicy i studenci USB zajmie więcej miejsca niż objętość tekstu niniejszego wystąpienia. Siłą rzeczy zasygnalizowano więc tutaj tylko niektóre aspekty tego problemu. Aby przedstawić zagadnienie dogłębnie potrzebna jest jednak osobna, obszerna monografia.

Uniwersytet Stefana Batorego przestał istnieć w grudniu 1939 r. zlikwidowany przez władze litewskie, które przejęły wtedy władzę w Wilnie. Pracownicy uczelni i studenci rozproszyli się po świecie. Wielu z nich zginęło, jednak ci, którzy przetrwali, prowadzili swoją działalność naukową, ale także i społeczną już w innych miejscach. Wileńskie środowisko akademickie ma ogromne zasługi na polu odradzania oraz budowania ośrodków uniwersyteckich w powojennej Polsce. Poza Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, który został stworzony głównie dzięki przyjazdowi tam wileń-

⁵⁵ Szerzej patrz: M. Kornat, *Polska szkoła sowietologiczna 1930–1939*, Kraków 2003.

szych profesorów⁵⁶, także inne ośrodki akademickie zawdzięczają bardzo wiele wileńskim wykładowcom oraz absolwentom USB. Wypada tu wspomnieć na przykład Akademię Medyczną w Gdańsku⁵⁷ i w Łodzi czy Wydział Prawa na Uniwersytecie Wrocławskim. Także Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku jest kontynuacją Diecezjalnego Seminarium Duchownego w Wilnie, które od 1925 r. zostało połączone z Wydziałem Teologicznym USB w Wilnie, a w 1945 r. przeniesione właśnie do Białegostoku. W pierwszym składzie powojennych wykładowców byli tam księża profesorem z Wilna. W mniejszej liczbie wileńscy naukowcy zasilali także pozostałe ośrodki akademickie w Polsce. Mimo że wojna zabrała wiele osób, że część z żyjących została zmuszona do emigracji, na której stworzyli między innymi *Společnosť Akademická Uniwersytetu Stefana Batorego na obczyźnie*, w kraju znalazła się jednak bardzo liczna rzesza osób związanych z USB, które nadal pracowały na rzecz rozwoju nauki i kultury polskiej. Niestety, ze względu na ograniczenia z czasów rządów komunistycznych, dopiero dzisiaj ludzie ci, często pośmiertnie, mogą uzyskać odpowiednie podziękowania za poniesione trudy. Mimo wielu przeszkód pamięć o USB pozostaje żywa w społeczeństwie, a śladów materialnych, które ten duch zainicjował, jest bardzo wiele.

W związku z tym, że konferencja upamiętniająca 1000 lat pojawienia się w dokumentach historycznych nazwy Litwa, organizowana jest na Uniwersytecie Wrocławskim jest okazją do przypomnienia ludzi, którzy byli związani z USB, a następnie stali się wykładowcami polskiego uniwersytetu we Wrocławiu⁵⁸. Wrocławskimi profesorami o rodowodzie wileńskim byli:

1. Helena Cehak-Hołubowiczowa 1902–1979 archeolog
2. Adam Chełmoński 1890–1959 prawnik
3. Józef Heller 1896–1982 chemik
4. Iwo Jaworski 1898–1959 prawnik
5. Bohdan Kopeć 1910–1987 ekonomia rolnictwa
6. Teofil Modelski 1881–1967 historyk archiwista
7. Marian Morelowski 1884–1963 historyk sztuki
8. Andrzej Mycielski 1900–1993 prawnik
9. Stanisław Szeligowski 1887–1966 astronom

⁵⁶ Informacje na temat wileńskich profesorów w Toruniu można znaleźć w: *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–2004. Materiały do biografii*, oprac. H. Duczowska-Moraczewska, M. Gołębiowski, R. Karpiciuk, B. Kierzkowska, E. Talarczyk, E. Wiśniewska, red. S. Kalemka, Toruń 2006.

⁵⁷ Szereg informacji na ten temat można znaleźć w: J. Dybicki, *Śladami życia Stanisława Hillebra. Żołnierza legionów Piłsudskiego, nauczyciela akademickiego, obywatela Polski*, Gdańsk 2008.

⁵⁸ W tej grupie jest jeden profesor, Erwin Koschmieder, który odbył odwrotną drogę. Najpierw był bibliotekarzem, a następnie wykładowcą na Uniwersytecie we Wrocławiu, później w Wilnie. Tuż przed wojną wrócił ponownie do Niemiec, gdzie wykładał między innymi w Monachium i Bonn.

10. Witold Świda 1899–1989 prawnik
11. Seweryn Wysłouch 1900–1968 prawnik
12. Alina Wawrzyńczykowa 1908–1997 historyk

Oprócz nich profesorami USB w Wilnie byli także dawni studenci wrocławskiego uniwersytetu, Kazimierz Kolbuszewski (1884–1943) historyk literatury i Bolesław Ignacy Wilanowski (1885–1954) prawnik i teolog (doktorat teologii uzyskał we Wrocławiu), a także przedwojenny bibliotekarz i wykładowca Uniwersytetu Wrocławskiego Erwin Rajmund Koschmieder (1895–1977), filolog sławista, który po wojnie kontynuował pracę na uniwersytetach niemieckich.

Dzisiaj w miejsce dawnego USB nadal działa w Wilnie uniwersytet noszący nazwę Uniwersytet Wileński. W czasach komunistycznych nadano mu imię Vincasa Mickievičiusa-Kapsukasa lidera komunistów litewskich przed i tuż po I wojnie światowej. W tamtym czasie sporadycznie też odwoływano się do przedwojennych tradycji uczelni. Dopiero w nowych czasach, po pozbyciu się kłopotliwego patrona, o wiele chętniej przywołuje się tradycję uczelni nie tylko z czasów Rzeczypospolitej, ale także z okresu, kiedy nosił on nazwę Uniwersytet Stefana Batorego. Ten fakt jest chyba najlepszym przykładem na to, że po latach wielu politycznych zawirowań, kiedy relacje polsko-litewskie były nacechowane wrogością, przychodzi czas wspólnego korzystania i odwoływania się do wspólnej przeszłości.